

UDK 159.922:316.738-056.3

Primljeno: 30. 07. 2020.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Milena Nikolić, Adelisa Salkić, Medina Vantić-Tanjić

RAZLIKE U FUNKCIONISANJU PORODICA DJECE SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA U ODNOSU NA BROJ DJECE U PORODICI

Pojmovi funkcionalnost i disfunkcionalnost se koriste kako bi se odredio kvalitet porodičnih odnosa, a tiču se obrazaca organizovanja porodičnog procesa. Cilj istraživanja bio je utvrditi da li broj djece u porodicama djece sa intelektualnim teškoćama utiče na njihovo funkcionisanje. Uzorak ispitanika su činili roditelji djece sa intelektualnim teškoćama osnovnoškolskog uzrasta (N=40), od čega je 28 roditelja (70,0%) sa jednim i dva djeteta i 12 roditelja (30,0%) sa troje i više djece. Funkcionisanje porodica je ispitano Beavers modelom, a primijenjena je Skala samoprocjene porodičnog inventara - verzija II (eng. "Self-report Family Inventory scale Version II). Skalom se procjenjuje pet porodičnih dimezija i to: zdravlje/kompetencije, konflikt, kohezija, liderstvo i ekspresivnost, a niži rezultati označavaju veće kompetencije na svim dimenzijama. Roditelji su, nakon davanja pismene saglasnosti za sudjelovanje u istraživanju, individualno popunjavali skalu. Informacije o funkcionisanju porodice davao je samo jedan roditelj. Rezultati istraživanja pokazuju da je od 28 porodica u kojima je jedno ili dvoje djece 11 (39,28%) funkcionalnih i 17 (60,71%) disfunkcionalnih. U porodicama s troje i više djece (N=12) ima 4 (33,3%) funkcionalne i 8 (66,6%) disfunkcionalnih. Iako se uočava da nešto više disfunkcionalnih porodica ima u porodicama sa jedno i dvoje djece, razlike nisu statistički značajne, te se može zaključiti da u odnosu na broj djece ne postoji statistički značajna razlika u funkcionisanju porodica djece sa intelektualnim teškoćama. Rezultati istraživanja po dimenzijama su pokazali da se porodice djece sa intelektualnim teškoćama statistički značajno ne razlikuju ni na jednoj od pet porodičnih dimezija, te da obje grupe porodica, porodice sa jednim i dva djeteta i porodice sa troje i više djece, na svim porodičnim dimezijama postižu rezultate ispod srednjih vrijednosti dimezija, što znači da obje grupe porodica ispoljavaju dobre

kompetencije na svim dimenzijama. Zbog ograničenja istraživanja, a koja se odnose na mali uzorak, male subuzorke, kao i činjenicu da su funkcionisanje porodica uglavnom procjenjivale majke, postoji potreba ponoviti istraživanje.

Cljučne riječi: porodično funkcionisanje; Beavers model; intelektualne teškoće

UVOD

Pojmovi funkcionalnost i disfunkcionalnost se koriste kako bi se odredio kvalitet porodičnih odnosa, a tiču se obrazaca organizovanja porodičnog procesa. Termin funkcionalnost/disfunkcionalnost se često koristi, naročito kod teoretičara sistemske orijentacije, da odredi „normalnost“ porodice, iako se ne može reći da je i on dovoljno jasno definisan. Cicović Maslovar (2015) navodi da se obrazac smatra funkcionalnim ili disfunkcionalnim zavisno od toga koliko on odgovara ili koliko se uklapa u određeni kontekst ili porodičnu situaciju, a ne prema njegovim unutrašnjim kvalitetima. Svetozarević, Barišić i Duišin (2016) ističu da analiza dostupne teorijske i empirijske građe upućuje na to da je disfunkcionalnost porodice prilično heterogen koncept. Odgovor na pitanje šta je to svrha postojanja i djelovanja porodice, kao osnov za određenje njenog opozita odnosno disfunkcionalnosti, prije svega čini kompleksnim to što u vremenu u kojem živimo pojam porodice obuhvata sasvim različite forme zajedništva (npr. porodica sa roditeljima istog spola ili surogat roditeljima). Autorice dalje navode da je funkcija porodice određena i oblašću društvene i naučne djelatnosti, paradigme ili pristupa u okviru kojih se porodica definiše, kao i toga da li joj se pristupa prevashodno iz perspektive teorije ili prakse. Relaciona priroda porodične (dis)funkcionalnosti, odnosno činjenica da se uvijek definiše u odnosu na nešto, dodatno usložnjava dobijenu sliku.

Zloković i Lukajić (2016) navode da se studije porodičnih procesa odvijaju posljednjih desetljeća kroz sve rafiniraniji metodološki pristup, u kojima se porodica izučava kako pojedinačno, primjerice interakcija roditelj – dijete, tako i cjelovito uključujući njezinu interakciju s okolinom. Istraživanja su najčešće transversalnog okvirnog nacrtu, a longitudinalnih je vrlo malo. Škrbina (2010) također ističe kako mnoga istraživanja u zadnjih nekoliko desetljeća ukazuju na uticaj ponašanja roditelja prema djetetu na razvoj djeteta. Istraživanja pokazuju da je odnos između roditelja i djeteta temelj za uspješnu socijalizaciju djeteta i razvoj zdrave ličnosti.

Funkcionisanje porodice se posmatra kroz nekoliko modela koji se nalaze u literaturi i na osnovu kojih se vrši procjena funkcionisanja porodica. Cicović Maslovar

(2015) navodi da je multidimenzionalno sistemsko viđenje porodičnog funkcionisanja predstavljeno u tri najčešće korištena modela: Circumplex model, Mc.Master model i Beaversov model. Istraživanje funkcionisanja porodica djece sa intelektualnim teškoćama u ovom radu ispitivano je Beavers modelom, te će u nastavku ovaj model biti opisan.

Beavers model porodičnog funkcionisanja

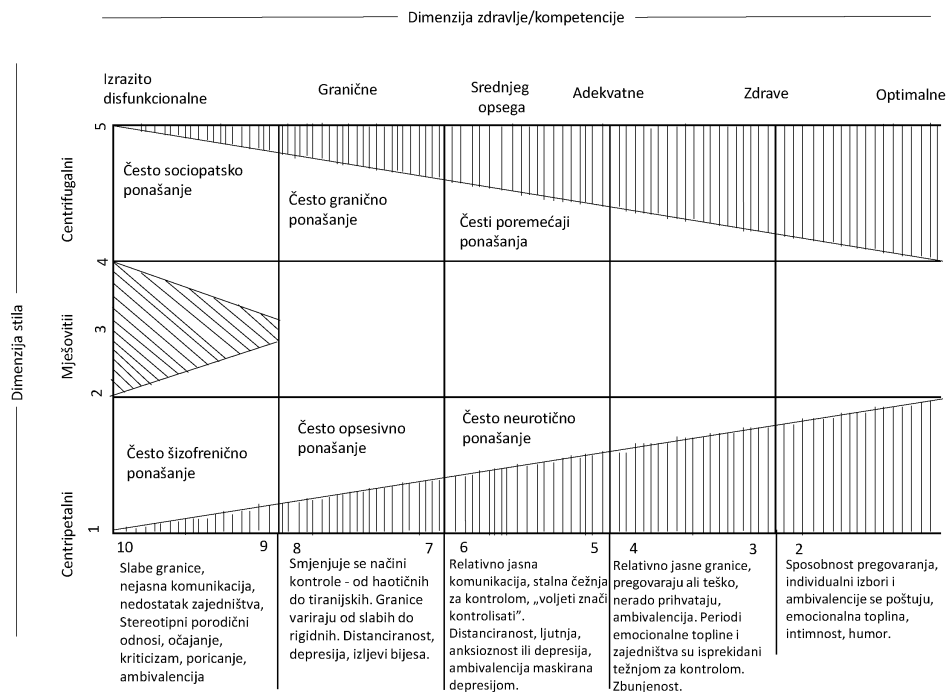
Beavers model porodičnog funkcionisanja (Beavers, Hampson 2000) procjenjuje dvije dimenzije: porodične kompetencije i porodični stil. Cicović Maslovar (2015) navodi da porodična kompetencija određuje koliko dobro porodica kao interakcijska jedinica izvodi neophodne zadatke odgajanja svoga potomstva, organizacije i upravljanja, dok se porodični stil odnosi na stepen centripetalnih i centrifugalnih kvaliteta u porodici, tj. na to da li članovi porodice zadovoljstvo crpe iz nje ili izvan nje. Centripetalni stil dominira u porodicama čiji članovi zadovoljstvo nalaze više unutar porodice. Djeca iz ovih porodica se kasnije odvajaju od roditelja. Centrifugalni stil dominira kod porodica čiji članovi zadovoljstvo traže u spoljnjem svijetu. Djeca iz ovih porodica se odvajaju ranije nego što je to uobičajeno. Porodice približno istog nivoa kompetencije razlikuju se u afektivnom stilu i stilu ponašanja. Beavers model je predstavljen na Dijagramu 1. (Beavers, Hampson 2000) na osnovu kojeg se određuje tip porodice. Na Beaversovom modelu porodičnog funkcionisanja rezultati uneseni na vertikalnoj osi predstavljaju porodični stil koji može biti centripetalni ili centrifugalni. Na horizontalnoj osi se unose rezultati za porodične kompetencije. Ukruštanjem ove dvije dimenzije može se dobiti devet grupa porodica. Beavers i Hampson (2000) su dali detaljan opis devet grupa porodica koje idu od funkcionalnih do teško disfunkcionalnih porodica:

- Prva grupa porodica su *optimalne porodice* koje predstavljaju model efikasnog funkcionisanja. Članovi porodice imaju ono što se može opisati kao sistemski orijentacija, te razumiju uzročno-posljedične veze (npr. disciplina dovodi do agresivnog ponašanja i agresivno ponašanje poziva na tešku disciplinu). Intimnost se traži i generalno pronade. Različita gledišta se poštuju, individualni izbor i percepcija se poštuju omogućavajući pregovore i grupno rješavanje problema. Individualnost svake osobe je visoko razvijena i granice su jasne: postoje konflikti, ali se obično brzo rješavaju.
- Drugu grupu porodica čine *adekvatne porodice* koje se od optimalnih porodica razlikuju u tome što su više usmjerene na kontrolu i često pokušavaju da riješe

problem/sukob zastrašivanjem i direktnom silom. Stoga, članovi porodice traže veću moć i roditeljsko ujedinjene je manje. Manje je intimnosti i povjerenja, manje uživanja/radosti i spontanosti. Stereotipi o ulogama, naročito spolnim, su uobičajeni (moćni neemotivni muškarci od kojih su relativno manje moćne, emotivne i često depresivne žene).

Prve dvije grupe porodica, optimalne i adekvatne porodice predstavljaju relativno funkcionalne grupe porodica.

Dijagram 1. Beavers model porodičnog funkcionisanja (Beavers, Hampson 2000)

- Treća, četvrta i peta grupa porodica predstavljaju *porodice srednjeg opsega*. Ove porodice čine prve tri grupe disfunkcionalnih porodica. To su, u pravilu, porodice sa funkcionalnom ali osjetljivom djecom, a roditelji i djeca su podložni psihološkim problemima. Porodice srednjeg opsega se bave kontrolom i iskazuju otvorene razlike u moći. Članovi porodica srednjeg opsega polaze od pretpostavke da su ljudi u osnovi antisocijalni i stoga vjeruju da su njihovi naponi za kontrolu neophodni. U porodicama srednjeg opsega često se uočava fenomen „omiljene djece“. Ovi favoriti mogu biti različiti za

svakog roditelja, majke biraju sinove, a očevi kćerke ili mogu da se udruže i odaberu omiljeno dijete. Ambivalencijom se upravlja tako da se, ovisno o situaciji, negiraju osjećanja ili se koristi represija i projekcija, npr. ja volim da izlazim, ti voliš da ostaješ kod kuće. Postoji sveobuhvatno uvjerenje da ljudi imaju samo jedno osjećanje, npr. stvarno me mrzi iako se trudi biti ljubazan. Tri su porodična stila u porodicama srednjeg opsega: centripetalni, centrifugalni i mješoviti. Članovi centripetalnih porodica srednjeg opsega su pristalice uvjerenja da je neophodna otvorena, autoritarna kontrola da bi bili uspješni. Iskazivanje neprijateljstva nije dozvoljeno, dok je iskazivanje brige dozvoljeno. Postoji samo skromna spontanost i velika briga za pravila i autoritet. Polne razlike su jako izražene. Centrifugalne porodice srednjeg opsega također pokušavaju da uspostave kontrolu autoritetom i zastrašivanjem, ali ne očekuju da njihovi naponi budu uspješni. Autori navode da su u ovakvim porodicama neprijateljstvo, okrivljavanje i napadi česti. Izražavanje topline i brige je izazvano anksioznošću. Roditelji malo vremena provode kod kuće, te usljed manjka kontrole djeca dosta vremena provode van kuće. Mješoviti tip porodica srednjeg opsega karakteriše i naizmjenično nadmetanje centripetalnog i centrifugalnog ponašanja.

- Grupe šest i sedam su *granične porodice*. U ovim porodicama prisutne su haotične otvorene borbe moći sa naizmjenično neefikasnim, ali upornim naporima za uspostavljanje dominacije. Pojedini članovi porodice imaju slabe vještine u ispoljavanju emocionalnih potreba. Porodice nisu disfunkcionalne kao teško disfunkcionalne grupe, ali nisu ni efikasne u uspostavljanju kontrole stabilnosti kao porodice srednjeg opsega. U graničnim centripetalnim porodicama kaos je više u verbalnom domenu, nego u domenu ponašanja, a bitke za kontrolu su intenzivne, ali obično tajne. Otvorena pobuna ili izražen bijes se ne očekuje, tj. ne uklapa se u pravila porodice. Granične centrifugalne porodice su mnogo otvorenije u izražavanju bijesa. Roditeljska povezanost je naročito siromašna, a burne bitke se redovno javljaju. Djeca nauče da manipulišu nestabilnim, ali oscilirajućim roditeljskim podsistemima i ponekad dobiju oznaku graničnog poremećaja ličnosti.
- Grupu osam i devet predstavljaju *teško disfunkcionalne porodice*. Najveći deficit ovih porodica je u domenu komunikacije, a najveća je potreba za komunikacijskom koherentnošću. Zbog toga je ova grupa porodica ograničena u pregovaračkom i adaptivnom kapacitetu. Članovi porodice imaju male sposobnosti da riješe nezainteresovanost vezanu za biranje i ostvarivanje

ciljeva. Funkcionisanje porodice izgleda haotično, jer se kontrola odvija nizom prikrivenih i indirektnih sredstava. Teško disfunkcionalne centripetalne porodice imaju tešku, skoro nepropusnu vanjsku liniju, a porodica ljudima iz okoline može izgledati kao neobična. Djeca mogu kasniti u napredovanju kroz normalne sekvence emocionalnog razvoja. U ovim porodicama postoji snažan sukob između razvojne potrebe za izdvajanjem i insistiranja porodica na zajedništvu i ekstremnoj odanosti. Teško disfunkcionalne centrifugalne porodice imaju slabu granicu između porodice i zajednice sa čestim odsustvom članova, velikim otvorenim neprijateljstvom, velikim prezirom prema zavisnosti, ranjivosti, ljudskoj osjećajnosti i toplini. Navedeno je u suprotnosti sa karakteristikama teško narušene centripetalne porodice, ali zbunjenost i ozbiljno narušen nivo prilagodljivosti su prilično slični. Djeca iz teško disfunkcionalnih centrifugalnih porodica mogu biti ograničena u socioemocionalnom razvoju kao i ona iz teško disfunkcionalnih centripetalnih porodica.

Funkcionisanje porodica djece sa intelektualnim teškoćama

Istraživanja pokazuju da porodice koje imaju dijete sa intelektualnim teškoćama funkcionišu na drugačiji način, te da se u ovim porodicama uočava disfunkcionalnost (Axelsson, Granlund, Wilder 2013; Dyson 1993; Fenning, Baker, Baker, Crnic 2007; Fenning, Baker, Baker, Crnic 2014; Rani i sur. 2018; Rieger, McGrail 2013). Analizirajući istraživanja koja su se bavila pitanjem funkcionalnosti porodica djece sa intelektualnim teškoćama može se uočiti da su ona uglavnom usmjerena na utvrđivanje razlika u funkcionisanju između ovih porodica i porodica sa djecom tipičnog razvoja (Dyson 1993; Rani i sur. 2018; Fenning, Baker, Baker, Crnic 2007; Fenning, Baker, Baker, Crnic 2014). Istraživanja funkcionisanja porodica djece sa intelektualnim teškoćama se vrlo malo, ili gotovo nikako, ne bave drugim faktorima koji mogu uticati na funkcionisanje ovih porodica. Stoga je ovaj rad usmjeren na ispitivanje uticaja broja djece u porodici na funkcionisanje porodica sa djecom sa intelektualnim teškoćama.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je utvrditi da li broj djece u porodicama djece sa intelektualnim teškoćama utiče na njeno funkcionisanje. Očekuje se da će se funkcionisanje porodica djece sa intelektualnim teškoćama značajno razlikovati u odnosu na broj djece u porodici.

METODE ISTRAŽIVANJA

Uzorak istraživanja

Uzorak ispitanika su činili roditelji djece sa intelektualnim teškoćama (N=40), a isti je uključivao roditelje čija djeca pohađaju JU „Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju“ u Tuzli i JU OŠ „Cazin II“ - Centar za razvoj inkluzivnih praksi u Cazinu. Kriteriji pri odabiru roditelja djece sa intelektualnim teškoćama bila je dijagnoza intelektualnih teškoća (lake i umjerene intelektualne teškoće) kod jednog djeteta. U istraživanje su uključena djeca sa intelektualnim teškoćama osnovnoškolskog uzrasta, oba spola [26 muškog spola (65,0%) i 14 ženskog spola (35,0%)]. Uzorak je prigodan, jer su obuhvaćeni svi roditelji djece sa intelektualnim teškoćama koja su koristila usluge koje pružaju navede ustanove. U odnosu na broj djece u porodicama uzorak je činilo 28 porodica (70,0%) koje su imale jedno i dvoje djece i 12 (30,0%) porodica koje su imale troje i više djece.

Mjerni instrument

Za potrebe ovog istraživanja korištena je Skala samoprocjene porodičnog inventara verzija II (eng. *Self-report Family Inventory scale Version II – SFI*; Beavers, Hampson 1990 prema Beavers, Hampson 2000), koja se sastoji od 36 ajtema. Skala je Likertovog tipa na kojoj članovi porodice, u ovom slučaju roditelji, ocjenjuju svoju porodicu u rasponu od 1 do 5 (1 - DA, veoma dobro se uklapa u moju porodicu; 3 - PONEKAD, ponekad se uklapa u moju porodicu; 5 - NE, ne uklapa se u moju porodicu, ukoliko članovi porodice nisu sigurni te smatraju da je ta tvrdnja između neparnih brojeva, odnosno između DA i PONEKAD ili PONEKAD i NE, mogu zaokružiti parne brojeve između, odnosno 2 ili 4). SFI ima visok koeficijent unutrašnje konzistencije (Cronbach Alpha između 0,84 i 0,93 i pouzdanost test-retesta od 0,85 ili bolje) (Beavers, Hampson 2000). SFI procjenjuje 5 porodičnih dimenzija: zdravlje/kompetencije (srednji rezultat 57), konflikt (srednji rezultat 36), koheziju (srednji rezultat 12), liderstvo (srednji rezultat 9) i emocionalnu ekspresivnost (srednji rezultat 15). Niži rezultati označavaju veće kompetencije na svim dimenzijama. Za interpretaciju rezultata SFI skale na dijagramu koriste se rezultati postignuti na dimenziji zdravlje/kompetencije, koji se unose na horizontalnu osu, dok se na vertikalnu osu unosi rezultat na dimenziji kohezivnost koji se koristi za procjenu porodičnog stila. U ovom istraživanju vrijednost Cronbach's Alpha iznosila je 0,82.

Korišten je i Opšti upitnik koji je konstruisan za potrebe ovog istraživanja sa ciljem uzimanja opštih podataka o roditeljima.

Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno u Tuzli i Cazinu. Prije provođenja istraživanja dobijene su sve neophodne saglasnosti od ustanova, a od roditelja je tražena i dobijena pismena saglasnost za učestvovanje u istraživanju. Roditelji su individualno popunjavali skalu, nakon što im je objašnjen princip popunjavanja mjernog instrumenta, a u istraživanju je sudjelovao samo jedan roditelj iz porodice i to uglavnom majka.

Metoda obrade podataka

Odgovori ispitanika predstavljeni su frekvencijama i procentima, kao i deskriptivnom statistikom. Razlike među ispitanicima u pogledu funkcionisanja porodica ispitane su χ^2 testom i t-testom. Statistička obrada podataka rađena je u statističkom paketu SPSS 21.0 for Windows.

REZULTATI

Grupe porodica djece sa intelektualnim teškoćama prema Beavers modelu porodičnog funkcionisanja i razlike u funkcionisanju porodica u odnosu na broj djece u porodici prikazane su u Tabeli 1.

Tabela 1. Grupe porodica djece sa intelektualnim teškoćama prema Beavers modelu porodičnog funkcionisanja i razlike u funkcionisanju u odnosu na broj djece u porodici

Broj djece u porodici	Funkcionalne porodice		Disfunkcionalne porodice						
	OP N (%)	AP N (%)	CpSO N (%)	MSO N (%)	CfSO N (%)	GCP N (%)	GCF N (%)	TDCp N (%)	TDCf N (%)
Jedno i dvoje	2 (7,1)	9 (32,1)	8 (28,6)	7 (25,0)	1 (3,6)	1 (3,6)	-	-	-
	11 (39,28)		17 (60,71)						
Troje i više	0	4 (33,3)	4 (33,3)	2 (16,7)	1 (8,3)	-	-	1 (8,3)	-
	4 (33,3)		8 (66,6)						
$\chi^2=4,326$; $df=6$; $p=0,633$									

Napomena: OP (optimalne porodice); AP (adekvatne porodice); CpSO (Centripetalni tip srednjeg opsega); MSO (Mješoviti tip porodica srednjeg opsega); CfSO (Centrifugalni tip porodica srednjeg opsega); GCp (Granične porodice centripetalnog tipa); GCf (Granične porodice centripetalnog tipa); TDCp (Teško disfunkcionalne centripetalne porodice); TDCf (Teško disfunkcionalne centrifugalne porodice)

Rezultati predstavljeni u Tabeli 1. pokazuju da je od 28 porodica u kojima je jedno ili dvoje djece, 11 (39,28%) funkcionalnih i 17 (60,71%) disfunkcionalnih porodica. U porodicama s troje i više djece (N=12) ima 4 (33,3%) funkcionalne i 8 (66,6%) disfunkcionalnih porodica. Rezultati χ^2 testa nisu statistički značajni ($\chi^2=4,326$; $p=0,633$), te se može zaključiti da ne postoji statistički značajna razlika u funkcionisanju porodica djece sa intelektualnim teškoćama u odnosu na broj djece u porodici. Skala korištena u ovom istraživanju procjenjuje pet dimenzija porodičnog funkcionisanja te su ispitane i razlike u funkcionisanju porodica djece sa intelektualnim teškoćama na porodičnim dimenzijama u odnosu na broj djece (Tabela 2).

Tabela 2. Razlike u funkcionisanju porodica djece sa intelektualnim teškoćama na porodičnim dimenzijama u odnosu na broj djece u porodici

Porodične dimenzije		N	AS	SD	t	p
Zdravlje/kompetencije	Jedno ili dvoje djece	28	32,50	10,27	-1,223	0,229
	Troje i više djece	12	37,75	16,61		
Kohezija	Jedno ili dvoje djece	28	9,39	2,53	-1,140	0,262
	Troje i više djece	12	10,33	2,01		
Konflikt	Jedno ili dvoje djece	28	26,93	6,70	-0,490	0,627
	Troje i više djece	12	28,00	5,31		
Liderstvo	Jedno ili dvoje djece	28	6,25	3,06	-0,764	0,755
	Troje i više djece	12	6,58	3,09		
Ekspresivnost	Jedno ili dvoje djece	28	7,68	2,84	-1,699	0,097
	Troje i više djece	12	9,75	4,83		

Rezultati prikazani u Tabeli 2. pokazuju da se porodice djece sa intelektualnim teškoćama statistički značajno ne razlikuju ni na jednoj od pet porodičnih dimenzija, s obzirom na to da rezultati t-testa ni najednoj od porodičnih dimenzija nisu statistički značajni. Rezultati aritmetičkih sredina obje grupe porodica, porodica sa jednim i dva

djeteta i porodica sa tri i više djece, pokazuju da su na svim porodičnim dimenzijama rezultati ispod srednjih vrijednosti dimenzija, što znači da obje grupe porodica ispoljavaju dobre kompetencije na svim dimenzijama.

DISKUSIJA

Porodice osoba sa intelektualnim teškoćama, pa i razvojnim teškoćama uopšte, nemaju sistemsku podršku društva, te su često marginalizirane i prepuštene same sebi. U prilog ovoj ocjeni govori i činjenica da su ove porodice veoma rijetko predmet istraživanja. Ovaj rad usmjeren je na istraživanje funkcionisanja porodica koje imaju djecu sa intelektualnim teškoćama. Cilj rada je utvrditi da li broj djece u porodicama djece sa intelektualnim teškoćama utiče na njihovo funkcionisanje. Očekivalo se da će se funkcionisanje porodica djece sa intelektualnim teškoćama značajno razlikovati u odnosu na broj djece u porodici.

Rezultati istraživanja pokazuju da je od 28 porodica u kojima je jedno ili dvoje djece, 11 (39,28%) funkcionalnih i 17 (60,71%) disfunkcionalnih porodica, dok u porodicama s troje i više djece (N=12) ima 4 (33,3%) funkcionalne i 8 (66,6%) disfunkcionalnih porodica. Iako se uočava da nešto više disfunkcionalnih porodica ima u porodicama sa jedno i dvoje djece, razlike nisu statistički značajne, te se može zaključiti da u odnosu na broj djece ne postoji statistički značajna razlika u funkcionisanju porodica djece sa intelektualnim teškoćama. Moguće je da su dobijeni rezultati posljedica malih poduzoraka porodica u odnosu na broj djece, te postoji potreba ponoviti istraživanje na većem uzorku porodica.

Rezultati istraživanja po dimenzijama su pokazali da se porodice djece sa intelektualnim teškoćama statistički značajno ne razlikuju ni na jednoj od pet porodičnih dimenzija, te da obje grupe porodica na svim porodičnim dimenzijama postižu rezultate ispod srednjih vrijednosti dimenzija, što znači da obje grupe porodica ispoljavaju dobre kompetencije na svim dimenzijama.

Istraživanja koja su ispitivala funkcionisanje porodica djece sa intelektualnim teškoćama, i sa teškoćama u razvoju uopšte, u odnosu na broj djece u porodici veoma je malo. Honda i Hohashi (2015) su ispitivali nesklad u percepciji japanskih parova o funkcionisanju porodice, a razlike među parovima bile su značajno povezane sa porodičnim demografskim karakteristikama, uključujući prisutnost člana porodice koji živi s bolešću, broja djece, prosječne dobi djece i godišnjeg prihoda kućanstva. Nezainteresovanost istraživača za istraživanje funkcionisanja porodica osoba sa

teškoćama u odnosu na broj djece u porodici je iznenađujuća, s obzirom na činjenicu da istraživanja pokazuju da prisutnost člana sa teškoćama u razvoju utiče na sve članove porodice. Wagner Jakab, Cvitković i Hojanić (2006) ističu da rođenje djeteta sa teškoćama utiče na dinamiku cijele porodice: majke, oca, braće i sestara pa onda šire porodice. Brat i sestra su uz roditelje članovi primarne porodice i bez obzira na prirodu njihovog odnosa to je jedna od najdubljih povezanosti u životu. Autorice navode da su se atmosfera i međusobni odnosi unutar porodice (otac - majka, roditelji - dijete, brat - sestra) pokazali izuzetno važnim za razvoj osoba sa teškoćama kao i kvalitetu života svih članova porodice.

Pored činjenice da dijete sa teškoćama u razvoju mijenja porodičnu dinamiku, ono vrlo često preokupira roditeljsku pažnju. Istraživanje koje su proveli Mujkanović, Zečić i Mujkanović (2014) pokazuje da roditelji djece sa teškoćama u razvoju smatraju da su njihovi porodični odnosi skladni i da su odgoj i roditeljska pažnja podjednako usmjereni kako na djecu sa teškoćama u razvoju tako i na djecu bez teškoća u razvoju. Međutim, autori ističu da je istraživanjem utvrđeno da se u ovim porodicama povremeno dešava da roditelji više popuštaju djetetu sa teškoćama, da su ponekad obaveze kompletne porodice podređene potrebama tog djeteta te da različita mišljenja i stavovi supružnika dovode do povremenih nesuglasica među njima.

Sve naprijed navedeno ukazuje na potrebu daljeg i sistematičnijeg proučavanja porodica djece sa razvojnim teškoćama uopšte, pa tako i porodica djece sa intelektualnim teškoćama. Razlog više za to je i zapažanje autorice Wagner Jakab (2008) koja ističe da još uvijek postoje otvorena pitanja i da nije potpuno jasno kako su organizovani odnosi unutar porodice, koji kvaliteti pojedinih članova doprinose ovoj zajednici i kakav je uticaj specifičnih veza među pojedinim članovima na cijelu porodicu.

Rezultati ovog istraživanja nisu utvrdili razlike među porodicama u odnosu na broj djece, ali dobijene rezultate treba sagledati imajući u vidu ograničenja ovog istraživanja. Ključno ograničenje je mali ukupan uzorak, pa sam time i mali subzorci koji nisu bili ujednačeni u odnosu na broj djece u porodici. Dakle, postoji potreba ponoviti istraživanje na većem uzroku porodica i većim subzorcima u odnosu na broj djece. Drugi ograničavajući faktor ovog istraživanja odnosi se na prikupljanje podataka, odnosno na činjenicu da je podatke o funkcionisanju porodice davao samo jedan bračni partner i to uglavnom majka, kao i činjenica da su funkcionisanje porodice procjenjivali samo roditelji. Ako na porodicu gledamo kao na sistem koji čine roditelji i djeca, a porodičnu dinamiku gradi interakcija između svih članova,

onda se procjena porodičnog funkcionisanja mora bazirati na mišljenjima svih članova.

Rezultati ovog istraživanja otvorili su istraživačka pitanja za buduća istraživanja koja se mogu usmjeriti u dva pravca. Jedan pravac su istraživanja kako roditelji/bračni partneri procjenjuju funkcioniranje porodice i da li se njihovo viđenje razlikuje. Također, interesantno bi bilo istražiti koliko se roditelji djece sa teškoćama u razvoju odlučuju na proširenje porodice. Drugi mogući pravac čine istraživanja kako djeca, odnosno braća i sestre, doživljavaju svoju porodicu, njeno funkcionisanje i porodične odnose.

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja su pokazali da broj djece u porodicama koje imaju dijete sa intelektualnim teškoćama ne utiče na njeno funkcionisanje. Obje grupe porodica, porodice sa jednim i dvoje djece i porodice sa troje i više djece, na svim porodičnim dimenzijama pokazuju zadovoljavajuće kompetencije. Zbog ograničenja istraživanja koja se odnose na mali ukupan uzorak, male subuzorke, kao i činjenicu da su funkcionisanje porodica uglavnom procjenjivale majke, postoji potreba ponoviti istraživanje na većem ukupnom uzorku i subuzorcima.

LITERATURA

1. Axelsson, Ana Karin, Mats Granlund, Jenny Wilder (2013), „Engagement in family activities: a quantitative, comparative study of children with profound intellectual and multiple disabilities and children with typical development“, *Child: care, health and development* 39(4), 523-534.
2. Beavers, Robert, Robert B. Hampson (2000), „The Beavers system model of family functioning“, *Journal of Family Therapy* 22, 128-143. Preuzeto 4. 2. 2020 sa <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1467-6427.00143>
3. Cicović Maslovar, Julijana B. (2015), *Uloga porodičnog funkcionisanja i samopoimanja u predikciji antisocijalnog ponašanja u adolescenciji*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd
4. Dyson, Lily L. (1993), „Response to the presence of a child with disabilities: parental stress and family functioning over time“, *American Journal on Mental Retardation* 98(2), 207-218.

5. Fenning, Rachel M., Jason K. Baker, Bruce L. Baker, Keith Crnic (2007), „Parenting children with borderline intellectual functioning: a unique risk population“, *American Journal on Mental Retardation* 112(2), 107-121.
6. Fenning, Rachel M., Jason K. Baker, Bruce L. Baker, Keith Crnic (2014), „Parent-child interaction over time in families of young children with borderline intellectual functioning“, *Journal of Family Psychology* 28(3), 326-335.
7. Honda, Junko, Naohiro Hohashi (2015), „Discrepancies between couples' perceptions of family functioning in child-rearing Japanese families“, *Nursing and Health Sciences* 17(1), 57-63.
8. Mujkanović, Elvira, Sadeta Zečić, Elvir Mujkanović (2014), „Kvaliteta života članova porodice djeteta s posebnim potrebama“, u: Milena Nikolić (ur.), *Unapređenje kvalitete života djece i mladih*, tematski zbornik sa V Međunarodne naučno-stručne konferencije, Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla, 375-385.
9. Rani, Pastin Pushpa, Helen Charles, Paul Swamidhas Sudhakar Russell, K. G. Selvaraj, Priya Mary Mammen, Sushila Russel, Mutathu K. C. Nair (2018), „Dysfunction among Families of Children with Intellectual Disability in India Using Systems Model: Prevalence, Pattern, and Severity of Impairment“, *Indian Journal of Psychological Medicine* 40(1), 33-37.
10. Rieger, Alicja, Patric J. McGrail (2013), „Coping humor and family functioning in parents of children with disabilities“, *Rehabilitation psychology* 58(1), 89-97.
11. Škrbina, Dijana (2010), „Podrška udomitelja koji udomljavaju djecu s Down sindromom“, *Život i škola* 23(1), 9-34.
12. Svetozarević, Snežana, Jasmina Barišić, Dragana Duišin (2016), „Disfunkcionalnost porodice“, *Engrami* 38 (2), 71-83.
13. Wagner Jakab, Ana (2008), „Obitelj – Sustav dinamičnih odnosa u interakciji“, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 44(2), 119-128.
14. Wagner Jakab, Ana, Daniela Cvitković, Renata Hojanić (2006), „Neke značajke odnosa sestara / braće i osoba s posebnim potrebama“, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 42(1), 77-86.
15. Zloković, Jasminka, Andrea Lukajić (2016), „Osnaživanje obitelji kroz poticanje pozitivnih porodičnih odnosa i kohezije“, u: Jovana Milutinović (ur.), *Zbornik Odseka za pedagogiju* 25, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 7-22.

DIFFERENCES IN FUNCTIONING OF FAMILIES OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN RELATION TO THE NUMBER OF CHILDREN IN THE FAMILY

Summary:

To determine the quality of family relationships the terms functionality and dysfunction are used and refer to patterns of organizing the family process. The study aims to determine whether the number of children in families of children with intellectual disabilities affects its functioning. The sample consisted of parents of children with intellectual disabilities of primary school age (N=40), of whom 28 were parents (70.0%) with one and two children and 12 parents (30.0%) with three or more children. Family functioning was examined by the Beavers model, and the Self-report Family Inventory scale Version II was applied. The scale assesses five family dimensions: health/competencies, conflict, cohesion, leadership, and expressiveness, while lower scores indicate higher competencies across all dimensions. After giving written consent to participate in the study, the parents completed the scale individually. Only one parent provided family information. The results of the study show that out of 28 families with one or two children, 11 (39.28%) are functional and 17 (60.71%) are dysfunctional families, while in families where there are three or more children, 12 of them, has 4 (33.3%) functional and 8 (66.6%) dysfunctional families. Although families that are slightly more dysfunctional are present in families with one and two children, the differences are not statistically significant, and there is no statistically significant difference in the functioning of families of children with intellectual disabilities about the number of children. The results of the research by dimensions showed that families of children with intellectual disabilities do not differ statistically significantly on any of the five family dimensions. Both groups of families, families with one and two children and families with three and more children achieve on all family dimensions scores below the mean of the dimensions, meaning that both groups of families exhibit good competencies across all dimensions. Due to the limitations of the research relating to the small total sample, small sub-samples, and the fact that mothers mainly evaluated the functioning of families, there is a need to repeat the research.

Keywords: family functioning; Beavers model; intellectual disabilities

Adresa autorica

Authors' address

Milena Nikolić, Medina Vantić-Tanjić

Univerziteta u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

nmilena78@gmail.com, medina.vantictanjić@gmail.com

Adelisa Salkić, Centar za ranu intervenciju „Mali Svijet“, Lukavac

hirkić.adelisa@gmail.com